

CONSIDERAȚII PE MARGINEA REGLEMENTĂRII URBARIALE A SATULUI LUNCȘOARA (1772)

DE
LIVIU BORCEA

Luncșoara este așezată la circa 4 km. nord de șoseaua Oradea-Cluj, la intrarea în satul Gheghie, într-o depresiune înconjurată de dealuri nu prea înalte. În prezent face parte din comuna Aușeu.

Pentru a stabili situația economică a locuitorilor acestei așezări în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, documentele care ne-au stat la dispoziție au fost:

1. Arhivele Statului Oradea, Fond prefectura județului Bihor, nr. 41, dosar 416, filele 1—42, care cuprinde:

a) declarația judeului primar și a juraților satului privind situația economică a locuitorilor înainte de întocmirea conscrierii (f.1—2);

b) conscripția urbarială a posesiunii Luncșoara (Conscriptio Possessionis Lok Urbarialis), care cuprinde numai pe iobagii și jelerii fiscalului (f.3 v—10);

c) urbariul localității Luncșoara (Lok nevii Hellységnek Urbarioma) — f. 11 —29 v.;

d) declarații ale judeului primar și juraților satului privind respectarea prevederilor urbariului, pe anii 1774, 1777, 1778, 1780, 1782—1786 (f. 30—38).

2. Muzeul Țării Crișurilor. Fond documente din epoca feudală, nr. 169. *Lok nevü Hellységnek Urbarioma* (Urbariul localității Luncșoara), f. 1—27 (copie din 1832).

I. Date privitoare la istoricul așezării

În conscrierea din 1406 a localităților domeniului Șinteu, satul Luncșoara nu apare¹. Abia în conscrierea din 1435 este menționat între satele românești ale acestui domeniu („possessio walachalis Lwk”) ². Undeva între aceste două date trebuie să căutate începuturile așezării.

¹ J a k ó, Z. s., *Biharvármegye a török pusztítás előtt* (Comitatul Bihor înainte de pustiirea turcească), Bdp. 1941, p. 291.

² C. S u c i u, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I, Ed. Acad. R.S.R., Buc., 1967, p. 368

În cursul evului mediu pe valea Ghepișului a existat o așezare cu nume similar, atestată documentar în 1214 sub numele de „villa Loc”³, sau Lwk și Looc (1360), Lak (1366), Lok (1409)⁴. Nu știm dacă este vorba de o așezare sau de un termen generic pentru un șir de localități mai mici, așezate de-a lungul văii Ghepișului, rezultate probabil din unirea unor cnezate românești (a lui Tihomir-Tatamér și Maxim)⁵.

În secolul al XV-lea dispare numele așezării *Lok* și apare forma *Lakság*, care reflecta mai bine faptul că termenul se referea la mai multe așezări. Încă și în secolul al XVII-lea cronicarul Ioan Szalárdi vorbește despre „lunga vale semănată cu sate românești, dese, numită Lakság”⁶.

Credem că ar putea fi vorba de o posibilă migrare spre est a unei părți din populația *Lakság*-ului care a întemeiat Lokul, adică Lunceșoara. Presupunerea noastră este întărită și de faptul că tocmai în secolul al XV-lea dispare numele așezării de *Loc* pe valea Ghepișului, înlocuită fiind cu termenul generic de *Lakság*.

După 1435, istoria așezării se contopește cu cea a domeniului Șinteu, din care a făcut parte. În legătură cu populația așezării avem date relativ puține. Abia în conscrierea urbarială din 1552 aflăm că satul avea 5 sesii și era posesiunea familiei Dragffy.⁷ Printre alți stăpîni ai domeniului și, deci, ai așezării amintim: familia Bánffy de Losoncz (1452), Ladislau Kanizsai, Ștefan Bocskai, Gabriel Béthlen.⁸ Acesta din urmă a vîndut domeniul lui Gavrilaș Movilă care s-a căsătorit cu Elisabeta Zólyomi.⁹ După moartea lui Gavrilaș Movilă (1618) și tentativa Elisabetei Zólyomi de a ucide pe Gheorghe Rákóczi I, în 1639,¹⁰ domeniul trece în posesiunea principelui Transilvaniei. Fiul acestuia, Gheorghe Rákóczi al II-lea, vinde domeniul lui Constantin Șerban (1658),¹¹ iar din 1660, pe foarte scurtă vreme, domeniul ajunge proprietatea viitorului principe Ioan Kemény.

După căderea Oradiei sub turci (1660), Bihorul este transformat în pașalic turcesc. Lunceșoara face parte din sandgeacul de Șinteu pînă la desființarea pașalicului (1692). Nu avem date cu privire la numărul populației și situația țărănimii în perioada stăpînirii otomane.

În conscripția urbarială întocmită de austrieci în 1692, Lunceșoara apare ca sat pustiu¹². După stăpînirea otomană satul s-a repopulat foarte repede. În 1715 avea 8 iobagi unguri, în 1720 — 12 iobagi români¹³.

³ *Documente privind istoria României*, seria C, vol. I, (1075–1250), Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1951, p. 67 — identifică *Loc* cu Lunceșoara.

⁴ C. Suciu, *Op. cit.*, I, p. 368.

⁵ Jakó, Zs., *Op. cit.*, p. 292. C. Suciu, *Op. cit.* identifică și el Lunceșoara cu așezarea sau așezările de pe valea Ghepișului.

⁶ Szalárdi, J., *Stralmas magyar krónikának kilencz könyvei...* (Cele nouă cărți ale cronicii maghiare de jale...), Pesta, 1853, col. 119.

⁷ Mezős, K., *Bihar vármegye a török uralom megszűnése idejében* (1692) (Comitatul Bihor în timpul încetării stăpînirii otomane), Bdp., 1943, p. 286.

⁸ Borovszky, S., *Bihar vármegye és Nagyvárad* (Județul Bihor și Oradea), Bdp., (1901), p. 133–134, 605.

⁹ St. Meleş, *Domni din principatele române pribegi în Transilvania în veacul XVII*, Tip. „Cartea Românească”, Cluj, 1934, p. 11.

¹⁰ „Történelmi Tár”, 1885, p. 41–54.

II. Populația

La 30 septembrie 1770 s-au conseris capii de familie ai statului. Ei erau 94 la număr și aparțineau fiscului regal. Din acest total 80 erau iobagi veșnici (*coloni perpetuae obligationis*) și 14 jeleri cu casă (*inquilini domos habentes*)¹⁴. Același număr apare și în reglementarea urbarială din 1772, la care se adaugă însă și cei 128 capi de familie ai căror stăpîn era contele Battyányi József György. Din aceștia 112 erau iobagi cu drept de strămutare (*coloni, szabad menetelű jobbágyok*), 13 jeleri cu casă (*inquilini, zsellérek*) și 3 jeleri fără casă (*subinquilini, házzal nem biró szabad menetelű zsellérek*). În total, la data întocmirii conserierii urbariale în Luncoșoara erau 222 capi de familie repartizați după cum urmează:

80 iobagi veșnici
112 iobagi cu drept de strămutare
27 jeleri cu casă
3 jeleri fără casă

Pentru a afla totalul populației înmulțim acest total cu 5.¹⁵ Obținem astfel un total general de 1 110 locuitori, cifră aproximativă căci recensământul din 1787 precizează că Luncoșoara are 148 case, 175 familii și 984 locuitori din care 2 preoți.¹⁶ Prima cifră de total ni se pare mai plauzibilă pentru populația așezării la data întocmirii urbariului deoarece vedem că la acea dată numărul familiilor nu era de 175 ci 222.

Remarcăm de asemenea frecvența relativ mare a unor nume de familie: Madar (27), Modoc (25), Micle și Bica (cîte 21), Domocoș sau Domonkos (18), Leț (17), Cipău și Buff (cîte 11) care indică, fără îndoială, vechimea lor în sat. Pe baza numelor de familie dar și a prenumelor capilor de familie se poate constata că, la data întocmirii urbariului, populația așezării era în cea mai mare parte românească.

III. Pămîntul

Stăpînii satului, deci și ai pămîntului, erau fiscul regal și contele Battyányi. În urbariu se precizează că sesia a fost fixată în funcție de „felul hotarului“.

¹⁴ Metes, S. t., *Domni din principatele române pribegi în Transilvania în veacul XVII*, în „Gînd românesc“, nr. 3 (martie), 1934, p. 145; Veress, A., *Documente privitoare la Istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. X, acte și scrisori (1637–1660), Buc., 1938, p. 328–330, 344–345; L. Borcea, *Contribuții la cunoașterea mișcărilor țărănești în părțile Aleșdului în secolul al XVII-lea*, în „Contribuții la cunoașterea mișcărilor țărănești pe valea Crișului Repede“, Oradea, 1971, p. 3–9

¹⁵ Mezősi, K., *Op. cit.*, p. 286

¹⁶ *Ibidem*

¹⁴ *Arhivele Statului Oradea*, Fond prefectura județului Bihor, nr. 41, dosar 416, f. 3–10

¹⁵ D. Prodan, *Toplița la 1785*, Cluj, 1947, p. 3

¹⁶ *Az első magyarországi népszámlálás* (Primul recensămînt al populației din Ungaria), 1784–1787, Bdp. 1960.

Prin sesie se înțelege și aici în sens restrins intravilanul și în sens mai larg apartenențele ei: arătorul, finațul și dreptul la folosința pășunii comunale.¹⁷

În urbariul nostru se precizează că o sesie întregă are întinderea unei suprafețe de pământ cultivabil în care se însămânțează 2 „măsuri” de Bratislava.¹⁸ În cazul în care intravilanul era mai mic, el urma să fie completat din apartenențele exterioare (arător sau finaț) iar dacă era mai mare, se considera ca apartenență exterioară (Punctul întâi, § I.)

În apartenențele exterioare intrau 28 iugăre de arător fiecare iugăr echivalându-se cu două „măsuri” de Bratislava și o suprafață de finaț echivalentă cu 12 cosași, întrucât se cosea o dată pe an.

În cazul Luncșoarei este destul de greu să se stabilească mărimea arătorului și a finațului subdiviziunilor de sesie deoarece în cazul în care arătorul sau finațul nu ajungeau, ele se completau reciproc. Astfel, potrivit împărțirii posesiunilor sau satelor în clase pe întreaga țară, Luncșoara făcea parte din clasa a II-a în care pământul arător convenit unei sesii întregi era de 28 iugăre iar finațul de 10 cosași¹⁹. Deși în cazul nostru arătorul era mai slab, el este încadrat la clasa a II-a, iar finațul la clasa a III-a (12 cosași).²⁰

Privind mărimea sesiilor se constată o mare fărâmițare a lor. În toată așezarea numai o singură familie are 1 $\frac{2}{8}$ de sesie (0,52%) iar cu peste o jumătate de sesie sînt 9 $\left(2 \text{ au } \frac{6}{8}; 7 \text{ au } \frac{5}{8}\right)$, ceea ce reprezintă numai 4,67%. O jumătate de sesie au 16 familii (8,29%), iar restul de 167 au sub o jumătate de sesie: 51 au $\frac{3}{8}$; 76 au $\frac{2}{8}$ și 40 au $\frac{1}{8}$, deci 86,52%, fiind categoria cea mai numeroasă.

În total, cele 193 familii posesoare de pământ aveau 52 $\frac{5}{8}$ de sesie, în medie circa un sfert de sesie, ceea ce este foarte puțin în condițiile pământului slab roditor din această zonă. Corespunzător acestui număr de sesii ar fi trebuit să revină celor 193 capi de familie un număr de 1 473,50 iugăre de arător. În realitate ei aveau numai 726,50 iugăre. La acest total se mai adaugă cele 18,50 iugăre ale celor 29 jeleri capi de familie, în total satul dispunînd de 745 iugăre de arător, în medie 3,3 iugăre.

IV. „Foloasele” iobagilor

Iobagii aveau voie, conform reglementării urbariale, să vîndă vin din ziua de Sf. Mihai pînă la Crăciun (Punctul al doilea § I.) Ei puteau să țină în folosința lor pămînturile defrișate cu condiția ca aceste defrișări să nu le

¹⁷ I. Bratu, I. Pușcaș, *Velența la 1772*, în „Lucrări științifice”, Seria B. (Oradea) 1970, p. 183.

¹⁸ „Măsura” de Bratislava avea 62, 53 l. — N. Stoicescu, *Cum măsurau strămoșii*, Ed. șt., Buc., 1971, p. 193.

¹⁹ I. Bratu, I. Pușcaș, *Op. cit.*, p. 186

²⁰ Vezi și cazul Velenței, declarată clasa I-a iar la finaț încadrată la clasa a II-a (Idem, *Ibidem*, p. 159)

aibe prin moștenire. Alte „foloase“ prevăzute în reglementare: dreptul de folosire a pășunii, de a tăia lemne de foc și de construcție din pădurea stăpînului (cu condiția ca lemnele ce urmau a fi tăiate să fie însemnate înainte). Dreptul la ghindărit era asigurat în schimbul unei sume care trebuia să fie cu 6 crițari mai mică decît a celor care nu locuiau în raza satului (Punctul al doilea, § VII.). Înainte de reglementare, sătenii plăteau 12 crițari.²¹

V. Obligațiile iobagilor

a) *Robota*. Obligația în muncă sau robota consta într-o zi de muncă pe săptămînă cu vitele, de la răsăritul pînă la apusul soarelui, în care se socotea și drumul precum și adăpatul și hrana vitelor și iobagului. Lucrul trebuia efectuat cu două vite iar la arat cu patru, cu căruța, plugul și boroana iobagului. Dacă acesta nu avea vitele necesare era dator să presteze în locul fiecărei zile cu vitele, două cu brațele. În cazul în care țărani trebuiau să facă mai mult de o jumătate de zi de drum pînă la locul robotei, stăpînul putea să-i rețină cîte patru zile, succesiv. Dacă robota se efectua în lunile de iarnă (noiembrie — februarie), iar distanța pînă la locul respectiv era de o oră sau o oră și jumătate, deplasarea trebuia făcută înainte de răsăritul soarelui, respectiv după apusul soarelui, pentru ca ziua să fie lucrată în întregime pentru stăpîn.

O greutate a acestei obligații consta în faptul că se prevedea ca la cosit, arat și lucratul viei, numărul de zile putea fi dublat de stăpîn, în contul săptămînilor următoare. (Punctul al treilea, §.V). În asemenea cazuri stăpînul putea să oblige pe iobag să lucreze patru zile pe săptămînă pentru el, săptămîna următoare să rămînă în întregime la dispoziția iobagului, iar în a treia săptămînă să lucreze iarăși patru zile pentru stăpîn. Astfel iobagii erau luați de la lucrul lor cînd și ei aveau nevoie pentru arat, recoltat sau lucratul viei. Se prevedea însă ca cel puțin un sfert din numărul total al zilelor de robotă să fie lăsate pentru perioada de iarnă.

Jelarii cu casă erau obligați să presteze 18 zile, iar cei fără casă 12 zile anual, robotă cu brațele. În cazul Luncșoarei se ține cont nu numai de mărimea sesiei în fixarea obligației în muncă ci și de numărul de iugăre de arător și de suprafața fînăului (în cosăși).

Conform totalului general din urbaniu, sătenii efectuau un număr de aproximativ 3 217 zile de robotă cu vitele sau 6 940 cu brațele, ceea ce în medie înseamnă circa 14,5 zile cu vitele sau 31,3 zile cu brațele. Conform totalului sesiilor ei ar fi trebuit să execute un număr de circa 2 730 zile cu vitele sau circa 5 460 cu brațele. Constatăm că în cazul zilelor de robotă cu vitele diferența este în favoarea sătenilor cu circa 487 zile iar în cazul robotei cu brațele în defavoarea lor cu circa 1 380 de zile ceea ce poate fi un indiciu asupra faptului că se puna un accent mai mare pe munca cu brațele, fie

²¹ *Arh. statului Oradea*, fond cit., fila 1

că se încerca să se determine o cointeresare a sătenilor în creșterea numărului de vite.

Era interzisă preschimbarea robotei în bani fără încuviințarea iobagului.

În afară de robota propriu-zisă, iobagii cu sesie întreagă, dar și ceilalți, proporțional, erau obligați să efectueze anual o căraușie lungă, să transporte un stinjen de lemne pentru stăpîn (sau să presteze o zi de robotă cu vitele, în schimb), să transporte nona la locul indicat, să efectueze trei zile de vinătoare pentru stîrpirea fiarelor, să presteze lucru la reparatul drumurilor sau să dea contravaloarea în bani.

b) *Censul*. Fiecare iobag sau jeler cu casă era obligat să plătească anual 1 florin renan stăpînului de pămînt, în două rate: o jumătate de florin la Sf. Gheorghe și o jumătate la Sf. Mihai. În cazul în care un iobag avea două sau trei sesii (intravilane) întregi, se prevede ca atîția florini să se dea, cîte sesii are. Luncșoara plătea în total 219 florini din care 94 fiscului și 125 contelui Battyány.

c) *Nona*. Înainte de reglementarea urbarială nona se răscumpăra cu suma de 5 florini renani și 6 crițari de către întreaga obște a satului. Reglementarea urbarială prevede însă nona din toate produsele, inclusiv din cîneșă și în (6 funți).²²

În cazul în care nu se putea lua nona din stupi, oi, miei, deoarece nu era întrunit numărul necesar, se plătea pentru o oaie — 4 crițari, pentru un miel — 3 crițari și pentru un stup — 6 crițari. Se prevede ca nona din produsele înșămîntate să se ridice pînă în ziua de Sf. Ivan (24 iunie) iar cea din animale pînă la Sf. Ștefan (20 august).

d) *Daturile*. Înainte de reglementarea urbarială daturile constau din 4 icce de miere și 6 icce de unt de fiecare cap de familie care se dădea însă în bani, fiecare icce fiind echivalată cu 15 crițari.²³ Se mai dădea pentru fiecare stup — 6 crițari, miel — 3 crițari, oaie — 4,5 crițari.

Conform reglementării urbariale fiecare familie cu sesie întreagă trebuia să dea anual stăpînului un stinjen de lemne, doi pui, doi claponi, douăsprezece ouă și o icce de unt fiert (Punctul al patrulea, §.II). În afară de aceasta, la căsătoria stăpînului sau stăpînei (exceptînd fiii sau fiicele), trebuiau date cele de la §.II. Din vin nona reprezenta o oca, egală cu 32 pinte.²⁴

Se prevede că este lăsat la dispoziția liberă a stăpînului dacă toate aceste daturi vor fi luate în produse sau în bani. În cazul preschimbării în bani, fiecare iobag cu sesie întreagă trebuia să dea 48 crițari, sumă ce putea fi ușor divizată conform fracțiunilor de sesie. Aceasta reprezenta, fără îndoială, o ușurare față de perioada premergătoare reglementării urbariale, cînd numai pentru miere și unt se plătea o sumă de 170 crițari.

²² Fondul sau libra a avut diferite echivalențe. Credem că este vorba, în acest caz, de fondul de Transilvania egal cu 636,955 g (N. Stoicescu, *Op. cit.*, p. 282), deci circa 3,821 kg.

²³ La 1875 capacitatea „iccei” era de 0,8484 l. (Idem, *Ibidem*, p. 170)

²⁴ Cîrca 54, 287 l. (Idem, *Ibidem*, p. 186—187)

Preschimbarea în bani a acestor daturi este explicația faptului că în fixarea pe cap de familie a lor, se merge pînă la fracțiuni de ordinul $\frac{1}{80}$ sau $\frac{1}{160}$.
În total obștea sătească dădea conform reglementării urbariale:

lemne de foc	61	$\frac{143}{160}$	stînjeni
tors	370	$\frac{79}{80}$	funți
unt topit	61	$\frac{143}{160}$	icce
claponi	123	$\frac{63}{80}$	buc.
pui	123	$\frac{63}{80}$	buc.
ouă	742	$\frac{29}{40}$	buc.

Iobagii erau obligați să suporte cheltuielile de transport ale stăpînului cu ocazia chemării sale la dieta țării.

* * *

Pentru felul în care s-au respectat cele scrise în reglementarea urbarială, s-au păstrat nouă declarații ale juzilor-primari și juraților satului.²⁶ Fiecare declarație se referă la anul care a trecut. Pe marginea acestor documente se impun cîteva constatări:

1. nici una din ele nu conține vreo plîngere, sătenii declarîndu-se mulțumiți de felul în care se execută urbariul;

2. ocuparea funcției de jude-primar se făcea prin rotație fără să se țină seama de starea socială sau economică. Pe anii la care se referă documentele obținem următoarea listă: în 1774 — jude-primar Leț Crăciun, 1777 — Modoc Mihai, 1778 — Bradea Simion, 1780 — Hoble Gavril, 1782 — Madar Lup, 1783 — Mendea Onu, 1784 — Bica Mihai, 1785 — Bandula Grigore, 1786 — Bica Petru;

3. începînd cu anul 1784, declarațiile sînt mult mai complete, conțin și întrebările puse juraților (6 la număr), de asemenea numele executorului urbarial, în persoana prim pretorului plasei Aleșd, Szerdahelyi Adám.

Această din urmă constatare este importantă pentru că ne dezvăluie una din urmările răscoalei lui Horia, Cloșca și Crișan: o atenție mai mare manifestată de autorități față de felul în care sînt reglementate raporturile feudalelor cu țărănimea supusă.